

İSLÂMİYETİN TEBLİĞİNDE
HEM SÖZLÜ KAYNAK, HZ.
MUHAMMED (S.A.S.), HEM DE
YAZILI KAYNAK, KUR'ÂN-I
KERİM YER ALMAKLA ÇOK
KUVVETLİ BİR ÖĞRETİM VE
EĞİTİM PLATFORMU
KURULMUŞTU. AYNI ZAMANDA
HİKMETE UYGUN BİR TEDRİÇ
METODU İLE (20 SENYİ AŞAN
BİR SÜRE İLE) ŞİFAHİ KAYNAK,
YAZILI KAYNAĞI HEM TESBİT
ETTİRMİŞ, YAZDIRIP,
EZBERLETTİRİP, KONTROL
ETMİŞ; HEM HÜKÜMLERİNİ
BELLETMİŞ, YAŞAYARAK
YAŞATARAK, SORULARI
CEVAPLANDIRARAK, İKAZ
EDEREK, GEREKTİĞİNDE
HARBEDEREK EĞİTMİŞ,
ÖĞRETMİŞ; HEM DE
HİTÂBELERİYLE, ŞAHSİYETİYLE,
AHLÂKİYLE, İMANİYLE,
HUSUSİYETLERİYLE,
UBÜDİYETİYLE... DESTEKLEMİŞTİ.
İSLÂMİN BAŞARI
TEMELLERİNDEN BİRİSİ DE
BUDUR.

VAAZDA TAKİP EDİLECEK METOD

Dr. Günay TÜMER

G amilerimizin bülbülleri, Peygamber yolunun irşadçıları, halk eğitim ve öğretiminin temel taşları vâizlerimizin deruhde etmiş oldukları görevin önemini açıklayan maddeler burada sıralayamayacağımız kadar çoktur. Herbirimiz dinî mayamızın nasıl yoğurulduğunu hatırlamaya çalışırsak bu hususta emeği geçmiş muhterem şimşalara bir defa daha dua etmek imkânı buluruz. Böyle önemli bir görevin ifâsı muhakkak ki bir takım prensiplere ve hususiyetlere bağlı olacaktır. Biz yazımızda bu hususların üzerinde duracağız (1).

(1) Bu yazımız, 1977 Haziran'ında Bolu'da bir grup vâiz arkadaşımızın yukarıdaki başlık altındaki kursumuzda anlatmaya çalıştıklarımızı yazılı olarak arzu etmeleri üzerine onları kırmayarak va'detmemiz delayısıyla kaleme alınmıştır. Bu gibi konuları genişçe içine alan (aynı zamanda bibliyografya veren) birkaç kaynak zikretmeden işaret edelim ki biz hitabet hakkında umumi bilgi verdikten sonra vaaz tekniği, metodu, vaaza hazırlanma, vaaz için gerekli muktasebat, vâizlerin dikkat etmeleri gereken hususlar vb. üzerinde duracağız. Bkz: Neda Armaner, Hitabet ve Dinî İrşat Üzerine, Ank. 1962 (DİB. Yay.); Ahmet Yüzendağ, Hitabet, Dersleri, Ank. 1964 (DİB. Yay.); İsmail Lütfü Çakan, Örnekleriyle Uygulamalı Dinî Hitabet, Ank. 1975 (Kuşak Yayınları).

DIYANET
DERGİSİ
CİLT: XVII
SAYI: 1

OCAK
ŞUBAT
1978

Önce vaazın mahiyet itibariyle bir bakımdan nush-nasihat, bir bakımdan irşad ve telkin, bir bakımdan da'vet, bir bakımdan emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker (iyiliği, dinin iyi olarak bildirdiğini tavsiye; kötülükten, dinin kabul etmediği şeylerden kaçındırma - yakın bir anlatımla tavsiye ve inzar), bir bakımdan ders-tedris, bir bakımdan talim-terbiye (eğitim-öğretim), bir bakımdan tebliğ.. ve hepsinden önce bir hitabet olduğunu belirtelim. Câmi "toplayan, toplayıcı, bir araya getiren, bir araya getirici" anlamına geldiğine göre camide yapılan vaazların cemaata müşterek inanç, ibadet ve ahlâk esaslarını belletmesi lâzımdır. Bu da vaaz (va'z)-mev'izanın, bir babanın oğluna yaptığı şekilde samimi ve candan nush-nasihat kaidelerine, bir müşşidin muhatabına karşı titizlikle uyguladığı irşad ve telkin esaslarına, ev sahibinin misafirine gösterdiği nezaket, ikram, güler yüzlülük çerçevesinde da'vet âdâbına, asrımızın geliştirdiği ders-tedris, ta'lim-terbiye, yeni ifadesiyle eğitim-öğretim usullerine, sahâbe-i kirâmın birbirinden ısrarla yalvardığı tarzda emr-i ma'rûf şeraitine, peygamberlerin, bilhassa son peygamber Hz. Muhammed (S.A.S.)'in takip ettiği tebliğ prensiplerine ve dünya durdukça kıymetini yitirmeyecek hitabet umdelerine uygunluğuyla rabitalidir⁽²⁾ Saydıklarımızdan bu sonuncusu, yani hitabet, vaaazın yakıtı ya da diğer bir deyimle ekmek-zeytini hükmünde olduğundan tavsiyelerimize geçmeden⁽³⁾ onunla ilgili umumi bilgi verelim.

İnsanları diğer canlılardan ayıran özelliklerin en başta gelenlerinden birisi düşünmek, diğeri konuşmaktır. Düşünerek konuşmak "zira iyi düşünceli olmak yetmez, iş düşünceyi iyi kullanmaktadır" Bkz. Descartes, metod üzerine konuşma, çev: mehmet karasan, ist. 1967, III. Bas. 4-Dünya Ed. Terc., Fr. Klas 7), duygu ve düşüncelerini başkalarına en iyi şekilde anlatmak, bir konuda bir topluluğa düşündüklerini ve bildiklerini tesirli ve düzgün bir ifade ile sunmaya hitabet, bu kabiliyete sahip kimseye de "hatip" denilir. Bir ansiklopedi de hitabet, hitabe, nutuk, hatip şöyle tarif edilmektedir: "Hitabet, söz söyleme sanatı, bir topluluğun veya radyo ve televizyon gibi yayın vasıtalarından faydalanılarak kitlelerin karşısında, onlara bir maksadı anlatmak, bir ülküyü aşlamak, faydalı bir bilgi, bir öğüt vermek, topluluğu bir fikre inandırmak, bazı fevkalâde hallerde heyecanlandırmak ve duygulandırmak için yapılan konuşma sanatının adı. Bu tarzda söylenmiş sözlere hitabe veya nutuk ve bu şekilde konuşanlara hatip denir." (4).

Hitabet, insanları herhangi bir maksada doğru sözle yönetmek, güzel konuşmak, insan kazanmak sanatıdır (5).

(2) Kür'an-ı Kerim'de va'z-mev'iza kökleriyle ilgili 25 Âyet bulunmaktadır. Bu Âyetlerin, nush-nasihatla ilgili (12 Âyet var) Âyetlerin, vb. yukarıda ilgisini gösterdiğimiz konulara temas eden Âyetlerin güzelce incelenmesi gerekir. Ayrıca bu konularla ilgili hadislerin de unutulmaması lâzımdır. (Vaazın inzar, tavsiye vb. yönleri de vardır.)

(3) Bizim yazımızın ikinci bölümünde zikredeceğimiz nihayet bir tavsiye kabîlinden olacaktır. Bkz. Asr Sûresi: 3.

(4) Türk Ans. XIX/301, Ank. 1971. Ayrıca bkz. Meydan - Larousse, v/907.

(5) Bu konuda Dale Carnegie (Deyl. Karneci)'nin "Dost Kazanmak ve İnsanlar Üzerinde Tesir Yapmak" (Güzel Konuşmanın En Kolay Yolu, 75-83; Herkesin Beğendiği Bir Hitap Şekli, 143-48), "Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı" adlı kitapları okunmalıdır. Ayrıca bkz. Nejat Muallimoğlu, Güzel ve Tesirli Konuşmak, İst. 1957; Raymond de Saint Laurent, Konuşma Sanatı, Çev. Cevdet Perin, Kültür Serisi 24, İst. 1961 (Gökhan Evliyaoğlu'nun da aynı konuda bir eseri vardır.)

Dini, hukukî, siyasi, diplomatik, askerî, akademik, ticari, artistik hitabet çeşitleri vardır.

İnsanlar, güzel konuşmayı da, güzel konuşmayı dinlemeyi de severler. Güzel sözde büyüleyici bir veche vardır, cezbeder. Bir kimse bilgili, cesur, güçlü ve savunacağı konuda haklı olabilir, fakat hatip değilse bir topluluk karşısında bildiğini sergileyemez, onları ikna edemez, davasını anlatamaz; başarıya ulaşamaz, ulaştıramaz.

Hitabet ve hatip nasıl olmalıdır? sorusuna cevap aşağıdadır:

“Hitabet, hitabenin muhtevası dışında, birçok yan şartlar arayan terkihi bir sanattır. Bu yan şartların, hitabenin muhtevasına kazandıracığı ağırlığın nisbeti, konuşma maksadının başarı nisbetini meydana getirir... Karşısında kendisini dinleyen bir kitle ile devamlı ruhi ve kültürel bir teması muhafaza etmek durumunda olan hatip, işlediği konu üzerinde derin bir bilgiye sahip olmaktan başka, umumi bilgisi bakımından da kuvvetli olacaktır... Hatip, ayrıca iyi düşünmesini, insan ve kitle psikolojisini, fikirlerini, duygu ve heyecanlarını kendisini dinleyen topluluğun fikri seviyesine, duygu ve heyecanlarına uygun bir biçime sokmasını, dinleyicilerin dikkatini dağıtmamak ve daima uyanık tutmak, heyecanlarını tazelemek için çeşitli çarelere başvurmasını, kendisine iyice hâkim olmasını, topluluk karşısında nasıl durulacağını, en uygun jestin nerde ve nasıl yapılacağını bilmelidir. Hatip, sesine istenen tonu, ahengi, genişlik ve derinliği verebilmeli, fikirlerini güzel bir sesle ifade edebilmeli, ton değişikliği ile duygu ve düşüncelerini bütün nüanslarıyla en iyi şekilde aksettirebilmelidir. Başarıya ulaşmada en önemli şartlardan birinin de yanlış konuşma, telaffuz ve ses olduğunu unutmamalıdır. Telaffuz hataları, duraklamalar, sesi idare edememiş hitabette büyük kusurlardır. Hatibin ses ve telaffuzu, davranış, yüz ifadesi ve jestleri bir kompozisyonun ahenkli, birbirini tamamlayan unsurları halinde olmalıdır.

Hitabette ilk önemli unsur, konuşmanın kompozisyonudur. Bu kompozisyonu meydana getiren cümleler kısa, kesin, açık, sâde ve kolay anlaşılır, tabii, gösterişsiz, te'sirli, mantığa uygun, güçlü ve heyecan verici şekilde kurulmalıdır. Maksat, dinleyenleri bir fikre inandırmak, onlara bir şeyi aşlamak olduğuna göre sözde bunu temin edici bir sihir, bir güç bulunmalıdır. Mecaizî ifadede uzak kalınarak konuşma birtakım edebî san'atlarla ve kelime oyunları ile anlaşılmaz hâle sokulmamalı, söz kafalarda yerini bulup vazifesini yapmalıdır. Fikirler, konuşmanın maksadına göre bir nizam ve plan içinde toplanmalıdır. Birbirini tamamlayan, birbirine kuvvet kazandıran fikirlerden kurulu bir cümle nizamını saran heyecan, fikirlerin kaybolması değil, onları daha berrak, daha belirli hâle getirici ve dinleyicilerin kafasına ve ruhuna alıp götürücü ölçüde olmalıdır.” (6).

Hitabetin tarihi insana paraleldir. Ta'lim-i esmâ ile başlar (7). Her milletin tarihinde büyük hatipler mevcuttur (8). Eski Yunanlılar, “agora” denilen meydanlarda toplumu ilgilendiren konularda

(6) Türk Ansiklopedisi, XIX/302.

(7) Bakara: 31.

(8) İslâm Ans. (Hatip madd.) v/1,363-4. Geniş bilgi için bkz. J. Brun Ros, Hatiplik San'atı, Çev. Nazife Müren, İst. 1964.

tartışırđı. Eski Roma'da "senat" (Ayân Meclisi) ve "forum" (meydan) larda devlet ve milleti ilgilendiren konularda tartışmalar olur, hitabeler iradedilirdi. Demosthenes (M.Ö. 384-322) Eski Yunan'ın (9), Cicero (M.Ö. 166-43) Eski Roma'nın en meşhur hatiplerindendi. Birincisi azmiyle kekemeliğini gidermiş (ağızına taş alarak senelerce dalgalara karşı deniz kenarında konuşarak) ve hukuki hitabetin öncülerinden olmuş, diğeri hukuki ve siyasi hitabeleriyle "vatanın babası" ismini alarak Roma'ya büyük hizmetler vermiştir. İslâmdan önce Cahiliye Çağında Hanif dininden Kus b. Safde meşhur hatiplerindendi. Dokunaklı söz söylerdi, şâirdi. Hz. Peygamber'i (S.A.S.) müjdeleyenlerdendi Arapların meşhur şâirleri vardı. Bunlar Ukaz Panayırında şiirler okur, hitâbeler iradederlerdi. Bunlardan en beğenilenleri Ka'be duvarına asılırdı (10). (Bu noktada sözü yaşatan bir unsur ortaya çıkıyor: yazı. Düşünmek ve konuşmanın ilk merhaleleri hakkında bilğimiz pek azdır. Yazının geçirdiği merhaleleri, müşahhas olduğu için, daha iyi biliyoruz.) Tabii o zaman yazı ve yazı malzemesi o devre göre idi. Birûni (Ö. 453/1061), yazı malzemesinden kâğıdın tekâmülünü anlatırken Kur'an'ın niçin tercihan ceylan derisi üzerine yazıldığını (11), böylece tahrif edilmesi mümkün olamayacağı şeklinde izahla cevaplandırıyor (12).

Araplarda "Muallakat-ı Seb'a" sözlü hitabetin yazıya aksetmiş şekli olduğu gibi, Orta Asyadaki Türklerin "Orhon Kitabeleri" güzel hitabelerle dolu olup hitabenin kitabeye aksetmiş şekline misâl teşkil eder.

Hitabeti metodolojik bir tarzda ilk ele alan Aristo (M.Ö. 385-322) olmuştur. Bu filozof, hitabetle ilgili bilgileri ilk defa sistemleştiren kimsedir. Eseri "Retorik" (Rhetorique: Hitabet) adını taşır. Bu eser Orta Çağ boyunca bazı bölüm ve kaideleri ders kitabı olarak okutulan bir ana kaynak teşkil etmiştir. Orta Çağ bu alanda pek fazla bir şey getirmemiştir. Ancak millî tarihimiz itibarıyla Yıldırım Beyezid, Fatih ve Yavuz'un hitabetlerinin kuvvetli olduğunu belirtelim.

"XVII. Yüzyılda dinî hitabet Fransa'da edebî bir tür hâlini almıştır. Bu yüzyılda yetişmiş olan hatiplerin hemen hemen hepsi birer vâizdir. Meselâ Bossuet, dinî hitabette yeri büyük olan bir rahipti. Verdiği vaazlar, cenaze hitâbeleri Fransız edebiyatında ona önemli bir yer sağladı. (10 cenaze hitabesi, takriben 200'ü muhafaza edilmiş birçok mev'izaları vardır)." (13).

Hitabetin bütün çeşitleri son asırlarda mühim merhaleler katetti(14).

(9) Eski Yunan'da Perikles (M.Ö. 499-429), Aiskhines (M.Ö. 384-322) de hitabetleriyle meşhur idiler. Ayrıca kuvvetli bir vaiz olan "Telèmaque" yazarı rahip Fènelon, "Yunanlılarda her şey halka, halk da söze bağlıdır" demiştir.

(10) Sözü yazı ve duvardan faydalanarak teşhîr metodu.

(11) Birûni, daha sonraki halifelerin de namelerini ceylan derisi üzerine yazdırdıklarını, çünkü bu derinin üzerinde tahrifat yapılmak istense derinin yırtılacağını ifade ediyor.

(12) Bkz. el-Birûni, Kitâbu't-Tahkik mâ li'l-Hind, Haydarâbâd 1958, 132 vd. (Çünkü deri yırtılır.)

(13) Türk Ans. XIX/303. Siyasi hitabet ancak Fr. ihtilâliyle büyük bir gelişme göstermiş, başta Mirabeau, Danton, Robespierre gibi hatipler yetişmiştir.

(14) Son asırlardan her çeşit hitabe örneklerini ve hitabet meselelerini ele alacak bir dünya hitabet tarihçesine olan ihtiyacı burada hatırlatalım. Biz Türkçe böyle bir esere tesadüf edemedik. Hitabetin bizdeki gelişmesi için bkz. Ahmet Yüzendağ, Hitabet Dersleri, 14-5, 37; Türk Ans. XIX/303. (Misâl olarak bkz. H. Suphi Tanrıöver, Dağyolu, Ank. 1929-1931, I ve II. Ciltler). Ayrıca bkz. Süleyman Nazif, Hitâbe, İst. Fâzıl Ahmed Aykaç, Hitabeler, Şiirler, Hicivler, İst. 1934.

Hitabetin tarif, önem ve tarihçesini içine alan bu kısa girişten sonra şimdi hitabet yoluyla verilen bilgiyi yazılı bilgiyle karşılaştıralım. Yazılı bilgide kalıcılık, yani devamlılık daha kuvvelidir. Ona her an başvurulabilir. Hâfıza hatalarından masundur. Sesi koruyan cihazların bulunmadığı devirlerde sözlü hitabet yalnız hâfızalarda kalmaya mahkûmdur (Yazıya geçirilmediği sürece). Hitâbede, bütün bunlarla beraber, hem göze, hem de kulağa hitap etmesi, ikna unsurları, heyecan bulunması ve çok sayıda kişileri muhatap edinebilmesi itibariyle bir üstünlük var. Ayrıca soru imkânı var. Kitaba ne sorabilirsiniz.

İslâmiyetin tebliğinde hem sözlü kaynak, Hz. Muhammed (S.A.S.), hem de yazılı kaynak, Kur'an-ı Kerim yer almakla çok kuvvetli bir öğretim ve eğitim platformu kurulmuştu. Aynı zamanda hikmete uygun bir tedricî metodu ile (20 seneyi aşan bir süre ile) şifahi kaynak, yazılı kaynağı hem tesbit ettirmiş, yazdırıp, ezberlettirip, kontrol etmiş; hem hükümlerini belletmiş, yaşayarak yaşatarak, soruları cevaplandırarak, ikaz ederek, gerektiğinde harbederek eğitmiş, öğretmiş; hem de hitâbeleriyle, şahsiyetiyle, ahlâkiyle, imaniyle, hususiyetleriyle, ubûdiyetiyle... desteklemişti. İslâmın başarı temellerinden birisi de budur.

Divan-ı nübüvveti hatmederek "Hâteme'n-Nebiyîn" (Nebilerin Mührü), "Hâtimi'n-Nebiyîn" (Nebilerin Sonuncusu) olan Hz. Muhammed (S.A.S.) (15), Kur'anı Kerim'i ve İslâmı muhafaza için çok yerinde tedbirler almış, bu konudaki ilâhi te'minatın(16) tahakkukunda kendisine düşen görevi büyük bir titizlikle yerine getirmişti. Aslında bir beşer(17). fakat şairin belirttiği gibi, taşlar arasında yakut ne ise öyle bir beşer olan peygamberimiz, bütün kemalâtı yanında, geçirdiği ameliyatlar (Şerh-i sadr. Bkz. Müslim, imzn-260,264; Tirmizi, Tefsiru Süre 94-60; Daavat, 114) ve geride bıraktığı kırk sene sonunda, ümmî iken (18) kimsenin Âyet ve Sürelerinin benzerini yapamadığı(19) Kendisine arzolunan Kur'an-ı Kerim'i, küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiş olmasına rağmen dünyaya eşsiz bir ahlâk sistemini getirmiş, Allah'ın (C.C) kulu ve elçisi olarak kalmak için resim ve heykelinin yapılması yolunu kapatmış, Kur'an-ı Kerimle karıştırılmaması için kendi sözlerini yazdırtmamıştır(20). Muaz b. Cebel Hadfsinden(21) de anlamaktayız ki Hz. Peygamber (S.A.S.), bir konuda hüküm verileceği zaman önce Kur'ana, kendisinin sonraki nesillere aynen ulaşmasını te'min için bütün tedbirleri almış olduğu ilâhi metne başvurulmasına muvafakat göstermişti. Eğer mesele hallolmazsa o zaman kendisine başvurulacaktı. Yine hallolmazsa sıra içtihâda geliyordu. Peygamberimiz'in tasvibine mazhar olan bu karşılıklı diyalog, İslâmın muhafazası bakımından da önem taşımaktadır. Sırtı mühürlü paygamber,

(15) Ahzâb: 40 (...O, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur.)

(16) Hicr: 9. (O zikri (Kur'anı) biz indirdik, biz; ve O'nun koruyucusu da elbette biziz!)

(17) Kehf: 110; Fussilet: 6. (De ki ben de sizin gibi bir beşerim....)

(18) A'raf: 17, 108. (...ümmî nebi....)

(19) Bakara: 23-4; Hûd: 13; İsrâ: 88.

(20) Müslim Sahih, Zühd 72; Ebû Davud, Sünen, Mukaddime 42; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3, 12, 21, 89.

(21) Ebû Davud, Akdiye: 6; A.b. Hanbel, Müsned: I/149.

son peygamber Hz. Muhammed'in (S.A.S.) tebliğ ve risalet tarihi bütün boyutlarıyla incelenmelidir⁽²²⁾.

Hitâbenin ayrı bir özelliği kısa olmasıdır. Yüz'lerce sahifelik bir kitabın özetini bir saatten az bir sürede verebilirsiniz; zaman tasarrufu var. Hitabette jest, mimik, hareket, sükût ile etki artar. Bir fikir, bir bilgi, bir metot vb. küçük veya büyük kitlelere iyi bir hatip tarafından empoze edilebilir. Bir, bin olur, sümbülendir. Müsterek bir heyecan te'min edilir. Fertlerin heyecanı topluluğa yansır, büyük işler olur. (Yavuz'un Çaldıran seferine giderken yoldan bikan askerine hitâbesi gibi). Günümüzde siyasi hayatta demokrasinin garantisi altında karşılıklı fikir teatisi ile meseleler tartışılır. Bu da hitabete bağlıdır. Ancak hemen belirtelim ki demogojiye, polemige saptanıp hatipler, basın ve diğer söze dayanan etki unsurları safsata, muğalata ve sansasyona yönelirlerse haktan, hakikattan, samimiyetten uzak böyle bir platformda hiçbir mesele hallolunamaz.

Hitabet san'atı, topluluk karşısında heyecanlanmadan, telâşa düşmeden serbest konuşabilme imkânı getirir. Dolayısıyla fikrimizi söyleyebildiğimiz için başkalarının fikrine de saygı gösteririz.

Güzel ve te'sirli konuşabilen kimse, eğer bu melekesini daha ilerletebilirse, çeşitli başarılarla ulaşır, davasına, idealine daha fazla hizmet etme imkânı bulur. Bunun iki temeli vardır: 1. Öğrenmek, 2. Öğretebilmek.

Radyo ve televizyonun icadından sonra hitabet muhakkak ki önemini çok artırmıştır.

Ma'bedin içinde olsun, dışında olsun dini amaçla yapılan hitabet, dini hitabetin bir çeşidi içerisine girer. Bütün dinlerde o dinlerin ölçülerine göre yer alan bu eyleme İslâm dininde çok önem verilmiştir. Gerçekten de insanların hidâyete, hak yola, saadete, fazilete, takvâya, üstün ahlâka ulaşmasına vesile olmak çok ulvî bir görevdir. Bu bakımdan bu görevin potansiyeline sahip bilginler, elbette peygamberlerin varisleridir⁽²³⁾.

Ahsenu'l-Kelâm (Kelâmın en güzeli) Kur'an-ı Kerim'dir. Eblegu'l - Enbiyâ (peygamberlerin en beliğ konuşanı) ve "Hâtibu'l-Enbiyâ" (Bkz. dipnot 106) Hz. Muhammed (S.A.S.)'dir. Peygamberlik sıfatlarından olan tebliğin gereği olarak peygamberlerin hepsi de hatip olmakla beraber en hatipleri Kur'an'da kendisine güzel konuşma kabiliyeti verildiği tasrih edilen Hz. Davud (A.S.) başta olmak üzere, Hz. Mûsâ (A.S.) ve Hz. Şuayb (A.S.)'dir⁽²⁴⁾. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin hadisleri iyi incelenecek olursa peygamberlerin ümmetlerine doğru yolu gösterebilmek için söyledikleri veciz sözler gözden kaçmaz. Bu arada bu hükümümüze, herne kadar tahrif edildikleri sabit olsada, diğer kutsal kitaplarda deliller bulunduğunu ekleyelim.

(22) "Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sebepleri: Mâhiyet, Hususiyet ve Kâideleri" başlıklı yakında basılacak kitapçığımızın basım önsözünde aynı hususlara temas ederken böyle bir çalışmanın muhtevasına işaret etmekteyiz.

(23) Buhârî, Sahih, İlim, 10. (Aynı konu için bkz. dipnot 61-2).

(24) Sâd, 20; A'raf, 85-87. (Aynı konuda bkz. dipnot 108).

Peygamberler arasında bütün hitâbeleri bize ulaşmış olması ve her yönden bu hitâbelerin büyük bir ağırlığa sahip bulunması bakımından Hz. Muhammed (S.A.S.)'in ayrı bir mümtaziyeti vardır. Mekke'de, Medine'de diğer bazı mevkilerde, mescidin içinde ya da dışında vermiş buldukları hitâbeler ve hutbeler incelenirse, peygamberler zincirinin bu son ve kilit halkasının tebliğ görevini ne kadar Makâmı Mahmûdiyete münasip bir tarzda yerine getirdiği anlaşılır. Daha Hacer-i Esved'in yerine konmasındaki hakemliğiyle adalet ve kiyaseti bütün kabîlelerce zımnen onaydan geçmiş, daha tebliğ vazifesine başlamadan Muhammedü'l-Emin diye tavsif edilmiş, daha ilâhî emanet kendisine tevcih olunmadan nifak sıfatlarından uzak kalmış⁽²⁵⁾ ve kendisine sevgi saygı güven beslenmiş, emanet teslim edilmiş bu Şems-i Nübüvvet, yakın akrabalarını inzar etmesi emredilen Âyetin⁽²⁶⁾ nüzûlünden sonra Safa Tepesinde ilk hitabesini⁽²⁷⁾, hicrette bugün Mescid-i Cum'a denilen Medine yakınlarındaki Ranuna vadisinde bir cuma günü ilk hutbesini iradetmişti⁽²⁸⁾. Peygamberimizin hutbelerinin en meşhuru hiç şüphesiz ki Veda Haccı Hutbesidir⁽²⁹⁾. Hz. Ebûbekirin (R.A.) Peygamberimizin vefat buyurmaları üzerine eshap arasında baggösteren bunalmı sakınleştiren hitabesi başta olmak üzere Hulefâ-yı Râşidîne ait hutbe ve hitâbeleri de bu arada zikredelim.

Günümüzde dinî hitâbe⁽³⁰⁾ çeşitleri şunlardır: 1. Hutbeler⁽³¹⁾, 2. Vaazlar, 3. Radyo ve televizyonda dinî-ahlâkî konuşmalar, 4. Dinî konularla ilgili konferans seminer, sohbet, ilmi tebliğ, simpozyum ve panel konuşmaları, 5. Diğer dinî hitabeler⁽³²⁾.

(25) Yaflan, va'dine hulfetmek, emanete hiyanet gibi. Bkz. Müslim, İman: 108.

(26) Şuarâ: 214.

(27) Bu hitabenin ana tema'sı; peygamberin, öldükten sonra insanların dirliip dünyada yaptıklarının ceza ya da mükâfatını göreceklerini bildirmek üzere gönderilmiş olmasıdır.

(28) Bu cum'a hutbesinde peygamberimiz, ahiret için hazırlanmak gerektiğini, orada her şeyden sorguya çekileceğimizi, dolayısıyla iyilik yapmamızı öğütüyor.

(29) Veda Hutbesi, hukukî, siyasi, sosyal birçok esasları ihtiva etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber (S.A.V.), sözünün başında açıkça veda etmektedir, sonuna doğru da Kur'ânı emanet bıraktığını zikretmektedir. Hutbe; kul hakkı ile ilgili hususlar, katil, emanet, faiz, kan davası, kadın hakları, aile hukuku, din kardeşliği gibi konulardan sonra birlik - beraberlik tavsiyesi ve eşitlikle bitiyor. Peygamberimizin hutbeleri ile ilgili olarak bkz. el-Hutabu'n-Nebeviyye, Terc. M. Sefik Arvası, İst. 1965. (Bu hutbeler, "Kıyas-ı Enbiya" müellif: Cevdet Paşa tarafından Türkçe'ye çevirildiği gibi, A. H. Akseki'nin "Yeni Hutbelerim" adlı eserinin sonuna eklenmiştir). Peygamberimizin (s.a.s.) hitabeti için bkz. Şibli, Asr-ı Saâdet, Çev. Ö. R. Doğrul, II/803-837.

(30) Hitabetle ilgili birkaç kaynak verelim: Ahmed Muhammed el-Hûfi, Fennu'l-Hitâbe Mısır 1952; Ahmed Fakih, Hitabet-i Arabiyye ve Arapça Hutbelerin Usûl-i Tertibi (Gâyetu'l-Arab fi Târîhi'l-Hitâbet ve Tertibi'l-Hütâb), İst. 1335; Ahmed b. Muh. Yugnaki, Hitâbetu'l-Hakayik, Şârih ve nâkili Necib Âsım, İst. 1334; Ebu Radvân Sâdık Vicdâni, Hitâbiyyât-ı Hüdvendigâr, Bursa 1336-1338; Esseyyid Abdülhamid el-Hatib, el-Hitâbetu'l-Belîğ, Karasî (?)

31) Bkz. İslâm Ans. Hutbe madd. v/1.617-20. Bİbl. için bkz. N. Armaner, Hit. ve D. İ. Üzer, 40-1. Ayrıca bkz. Ali Vahid Üryanî, Türkçe Hutbelerim, 1334-36; M. S. Yalçkaya (Hat. ve Hutbeler, İst. 1946.

(32) Nikâh, düğün, sünnet d., cenaze ta'ziyesi, mübarek geceler, cami açılışı, hacıları uğurlama ve karşılama; şehitleri anma vb. dolayısıyla yapılan hitâbeler. Bkz. İ. Lütü Çakan, Dinî Hit. 104-126.

Yukarıda saydığımız dinî hitabe çeşitlerinden vaaz, oâmi içinde, namazdan önce ya da sonra⁽³³⁾ vaiz tarafından tek taraflı olarak nasihat ve mev'iza-i hasene tarzında dinleyenlere dinî-dünyevi görevlerini öğretmek, onlarda yüce duygular uyandırmak gayesiyle yapılan hitabelerdir. Bu görevi yerine getiren kimselere vâiz denilir. Kur'an-ı Kerim'de Rabbimizin yoluna hikmet ve mev'iza-i hasene ile da'vette bulunmamız emrolunmaktadır.⁽³⁴⁾ Hz. Peygamber (S.A.S.), "Din, nasihattir." buyurmaktadır⁽³⁵⁾. Kur'an-ı Kerim'de kelime olarak, diğer bir anlatımla masdar olarak "va'z" geçmemekte, bu kökten gelen kelimeler bulunmaktadır⁽³⁶⁾. Ancak "mev'iza" kelimesi 9 kere zikredilmektedir⁽³⁷⁾. Va'zeden anlamına gelen "vâiz" kelimesi ise sadece bir yerde, o da cemî'sfgasiyle geçmektedir⁽³⁸⁾ Hz. Hûd (A.S.), belîğ bir hitâbeyle Ad kavimine içinde yaşadıkları ve yıkılmaz, fenâ bulmaz sandıkları köşklerinin ebedî olmadığını, kendilerine o kadar ni'metler veren Allah (C.C.)'ın azabının onları yakalayacağını, ondan korkmalarını ve kendisine itat etmelerini bildirince "Dediler ki: Öğüt veren de, öğüt verenlerden olmasan da bizce birdir⁽³⁹⁾". Âyet-i Kerime'de geçen "vâizin" kelimesi nasihat edenler, öğüt verenler anlamına gelmektedir. Bu konunun üzerinde özellikle durmamızın sebebi, Hz. Hûd (A.S.)'un kavmini irşad için güttüğü tebliğ yolu, öğüt vericiliğın cemî'sfgasiyle cadde-i nübüvvetin ana trafiğini göstermekte olması ve küll'den cüz' Hz. Hûd'un vâiz şeklinde tavsfinin vâizliğin peygamber mesleği olduğunu belirtmesidir.

Kur'an-ı Kerim'de va'z kökünden insikak etmiş kelimelerin geçtiği Âyetler⁽⁴⁰⁾ incelenirse görülür ki öğüt veren; ya Allah (C.C.), ya peygamberlerden birisi, ya da doğru yolda olan bir topluluktur. Buradan da vaizliğin ne kadar ulvi bir hizmet olduğunu anlayabiliriz.

"Mev'iza" kelimesine gelince⁽⁴¹⁾, bu kelimenin geçtiği Âyetlerde öğüt umûmiyetle müttakflere, mü'minlere yöneltilmektedir⁽⁴²⁾. Mev'iza ile bazen Kur'an (bkz. Âl-i İmran: 138; Yûnus: 57); bazen bir Âyet ya da emir, Âyetler (bkz. Bakara: 275; Nur: 34), bazen İncil bkz. (Mâide:46), bazen de levhalar (Hz. Mûsâ'nın levhaları Bkz. A'raf: 145) kasedilmektedir.

Yazımızda hutbe ve hatip üzerinde durmayacağımızı daha önce belirtmiştik. Şu kadarını söyleyelim ki hutbeler, belirli yerlerde ve zamanlarda verilir; kısa ve veciz bir ifadeyle şerî-i İslâmiyye'nin,

(33) Peygamberimiz (s.a.s.), umumiyetle namazlardan sonra irşadta bulunurlardı.

(34) Nahl: 125.

(35) Müslim; Sahih, İman: 95; Tirmizi, Sünen, Birr: 17; Nesci, Sünen, Bey'a: 31; Darimi, Sünen, Rikak: 41; Edeb: 59; A.b. H., Mûs., I/351. II-297, IV-102-3.

(36) Muhammed Fuad Abdulbaki, Mu'cemu'l-Müfehres 'İelfâz'l-Kur'ân'l-Kerim, Shf. 755 (16 Âyet zikredilmektedir).

(37) A.g.e., 755 (9 Âyet zikredilmektedir).

(38) Şuarâ: 136.

(39) Şuarâ: 123-136. Aynı konuda bkz. Hûd: 50-57 (Şuarâ 136'nın meali için bkz. Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim Meali, shf. 342).

(40) Yukarıda zikri geçen 16 Âyet.

(41) Kur'an-ı Kerim'de aynı anlama gelen başka kelimeler de mevcuttur (Bir misâl için bkz. Hûd: 114-zikrâ kelimesi).

(42) Bakara: 66; Âl-i İmran: 138, Mâide: 46; Nûr: 34.

esasat-ı dîniyenin telkîni, zikrullah'ın yâdına dayanır. Hutbenin verilmesi ve dinlenmesindeki dîni zorluluk sabittir. Namazdan önce olan şekli de vardır (cum'a namazlarında), sonra olan şekli de (bayram namazlarında). Vaazlarda zaman, duruma göre, daha geniştir. Hutbelerde nüve olarak verilen konular, vaazlarda sümbüllendirilir. Kısaca ifade etmemiz gerekirse hutbe ve vaaz, İslâmi öğretimin iki ayrı tarzını misâllendirmektedir.

Yukarıda vaazın müddet bakımından sınırlı olmadığını işaret etmiştik. Hâl böyle olunca vâizin uzun müddet konuşabilecek kapasiteye bilgi, tecrübe, ses, hitâbet kabiliyeti vb. yönünden- sahip olması gerekmektedir. Bu, her şeyden önce bir yetişme, tahsil meselesidir. Şimdi kısaca günümüze kadar vâizlerin nasıl yetiştiğini anlatalım.

Nizâmülmülk'ün medresesine kadar İslâmi eğitim ve öğretim cami ve ev usûlü yürütülmüştü. Şif propogandacılar karşı Sünniliği korumak düşüncesi, medreselerin kurulma gerekçesi oldu. Medreseler, Büyük Selçuklu Devletinden Osmanlıların meşrutiyet devresine kadar vâizlerin de diğer dîni görevliler gibi yetiştikleri ana ocak oldu. Meşrutiyetten sonra, ayrı bir öğrenim uygulandı, 1913 te "Medresetü'l-Vâizin" açıldı. Bu medresenin ders programı incelenirse vâizlerin muktesebâtının kuvvetli olmasının istendiği anlaşılmaktadır. Medrese, 3 sınıflı idi ve açılmasındaki ana gaye şöyle belirtilmişti: "Ahkâm-ı âliye-i Kur'âniyye ve sünnet-i seniyye-i Nebeviyye dairesinde mevaiz-i hasene-i içtimâiyye icrâsiyle Dîn-i Mübîn-i İslâmın müessis-i medeniyet ve fazilet olduğunu cihân-ı insâniyete negredebilecek erbâb-ı kemâli yetiştirmek" Dikkat edince hemen görüleceği üzere, İslâmiyeti bütün insanlığa neşir amaçlanmıştı⁽⁴³⁾.

Yine 1913 te ayrıca "Medresetü'l-Eimme Ve'l-Hutabâ" açılmıştı. Bu medrese imam-hatip yetiştirecekti⁽⁴⁴⁾. Daha sonra bu ikisi birleştirildi, "Medresetü'l İrşâd" adı verildi. 5 sınıflı bu medrese, Dârü'l-Hikmeti'l -İslâmiyye tarafından idare edilmekteydi. Vâiz, imam-hatip artık bu mektepten yetiştirilmekteydi. Vâizler bölümü, imam-hatipler bölümü vardı. Vaaz bölümünün talebesi, diğer yüksek mekteplerdeki gibi haklara sahipti. Her iki bölümden ayrı ayrı programları vardı.

Tevhîd-i Tedrisat Kanununun negrine kadar bu medrese böylece devam etti. Medreseler kapandığı zaman İmam-Hatip mektebine kalbolundu.

İlahiyat Fakültesi (Ankara), İslâmi İlimler Fakültesi (Erzurum), Yüksek İslâm Enstitüleri ve İmam-Hatip Meslek Liseleri açılıncaya kadar şahsi gayretiyle ve bir hoca nezaretinde kendini yetiştirmeye çalışmış kimselerin, ya da daha önce bu alanda tahsil görmüş eski medrese mezunlarının, yurtdışında formasyon kazanmış meslek ehlinin vb. yürüttüğü bu mesleğe artık lâyık olduğu önem verilmektedir⁽⁴⁵⁾.

(43) Bkz. Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, (İslâmi Devir Mektep ve Müesseseleri), İst. 1939, I/318. (Ceride-i İlmîyye, I/572).

(44) Osmanlılarda İmanın büyük nüfusu vardı. Dîni idari, beledi birtakım işleri yürütürlerdi. Namaz, hutbe, cenaze, tapu-nüfus kayıtları, nikâh vb.

(45) İmam-Hatiplik için ayrı bir okul açıldığına göre (orta öğretim seviyesinde), vâizlik gibi önemli bir toplum hizmeti için bu alanda kabiliyetini isbat edebilecek İmam-Hatip Meslek Liselerinden me'zun adaylardan puan tutturabilmiş olanları mülâkatla kontenjan miktarı seçip yetiştirmek üzere ayrı bir yüksek tahsil kurumu teşkil olunabilir. Bu hususta İ. H. Liselerinin son sınıflarında ayrı bir bölüm, ya da hazırlıkla öğrencilerin daha önce yönlendirilmesi düşünülebilir.

Ancak hemen belirtelim ki hernekadar mesleğe atılmış elemanların bilgi, kültür, meslekî formasyon ve metod-tekniklerini ilerletmek için D.İ. Bşk. liginca kurslar vb. gibi yerinde bazı yollara başvurulmakta ise de, aslında vâizlerin (muftüler için de aynı durum vâridir) yine İmam-Hatip Meslek Lisesinin yüksek tahsil olarak devam mahiyetinde ayrı bir müesseseden mi (46), yoksa yüksek İslâm Enstitülerinde açılacak ayrı bir bölümden mi yetiştirilmesi gerektiği konusunu iyice tartışıp ilgilileri harekete geçirmek lâzımdır.

Şimdi artık tavsiyelerimize geçebiliriz. Tavsiyelerimizde daha önce de lüzum görmediğimiz gibi bölümlere ayırma yoluna gitmeyeceğiz ancak bu defa maddelerle münferit hususlara temas edeceğiz.

Tavsiyeler

1. Vâiz geçitli kültür seviyesindeki kişilere hitap edeceğinden, kendisini iyi yetiştirmiş olması, öncelikle İslâmiyetle ilgili ilimler (bilhassa Tefsir, Hadis, Fıkıh-mutlaka Usûl-i Tefsir, Usûl-i Hadis ve Usûl-i Fıkıh—, Akâid, Kelâm, Siyer vb. üzerinde yatay ve dikey, genişliğine ve derinliğine uzmanlaşması lâzımdır. Bunun yanında İslâm Tarihi, Mezhepler Tarihi, Dinler Tarihi, İslâm Felsefesi, Din Sosyolojisi, Dinî Edebiyat, bilhassa Din Psikolojisi, Kitle Psikolojisi vb. den başlayıp hukuki, istatistikî, pedagojik bilgilere, aktüel konulara kadar geniş bir umumi kültüre sahip olması gereken vâiz, ilim ve fen âlemine meraklı, ilgi duyan, araştıran, soruşturan, okuyan, devamlı okuyan(47) bir şahsiyete ulaşmalıdır. Doktora “yarım doktor candan...” diyebilmek için kendisine “yarım din adamı dinden, imandan...” dedirtmemek lâzımdır. Burada ilki Hz. Mûsâ (A.S.), ikincisi de Hz. Muhammed (S.A.S.) ile ilgili iki duâ tavsiye edelim :

“Rabb'im, benim göğsümü gerh et. Bana işimi kolaylaştır. Dilimden (şu)düğümü çöz. Ki sözümü anlasınlar.”(48).

“Rabb'im ilmimi artır.”(49).

Vâizin ilk geliştireceği lisan Arapça olmakla beraber, zamanla Farsça ve bir de batı dilimi kuvvetlendirmelidir. İslâm ülkelerine giden ya da gönderilen bu meslek ehlinin lisan, formasyon, kitap vb. meselelerine çözüm bulabileceklerini düşünmekteyiz. Tabii yabancı ülkelere, bilhassa Türk işçilerinin bulunduğu ülkelere gönderilecek değerli vâizlerimizin hem yabancı dil bakımından geliştirilmesi, hem de oradaki insanların dinî yönden takviye ve kontrolü sağlanmış olur(50). Bu gibi yollar dışında vâizlerimize bilhassa devamlı ilgilendikleri Tefsir, Hadis, İslâm Hukuku gibi konularda doktora yapmalarını tavsiye edeceğiz. Böylece vaazları daha kaliteleşmiş ve ilmi muhteva kazanmış olacağından hem verim artmış, hem de entellektüel çevrelerin devam ettiği câmilerdeki vâiz istihdamı konusuna çözüm getirilmiş olur.

(46) Öğretim kadrosu kuvvetlice teşkil olunabilecek bir ilimize ayrı bina ile olabileceği gibi, gerektiğinde bir Y. İ. Enstitümüzde ikili tedrisatta da olabilir.

(47) “Çok okuyunuz, hâdiseleri takip ediniz, insanları ve esyayı müşahede ediniz, sohbetlerinizde yeni ve alâka çekici şeyler bulursunuz”. Bkz. Raymond d. S. Laurent. Çev. Cevdet Perin, Konuşma Sanatı, Shf. 25.

(48) Tâhâ: 25.

(49) Tâhâ: 114.

(50) Vaaz mesleğinin ayrı hususiyetleri bulunduğundan yurtdışında bulunan büyük bir işçi kitlesinin yalnız din görevlisi.

Lisan, tecrübe, formasyon, ilmi usulleri elde ederek yazmak, yazı hayatına girmek (meselâ dinî makaleler, incelemeler, tercümeler, derlemeler, te'lifler) vâizin hitabet yanında kalemle de hizmet vermesini sağlar⁽⁵¹⁾. Bütün bu faaliyetleri arasında onun kütüphaneleri ihmal etmemesi gerekir. Bulunduğu yerin kütüphanelerindeki yazma eserler başta olmak üzere kendisini alâkadar eden kitaplardan faydalanmasını bilmelidir. Öte yandan hitabet kabiliyetini geliştirecek eserler kültürel, tarihî edebî-ahlakî ciddi eserleri de unutmamalıdır. Ancak şunu da belirtelim ki kitaplarda bulunan bilgi vâize yetmez. O, ayrıca araştırmacı olmaya mecburdur. Bölgesindeki dinler, mezhepler, tarikatlar, dinî cereyanlar, bâtil inanışlar, hurâfeler, halk inanışlarına da eğilmelidir⁽⁵²⁾. Zaten çevre araştırması yapmadan, bölgesinin meselelerini bilmeden, cemaatin seviyesini cami dışı temaslarla tesbit etmeden onların ilgisini çekemez. Vâiz; bu yoldaki faaliyetiyle hem vaazlarında temas edeceği konuları tesbit etmiş, çeşni getirmiş, hem de bölgesinin meselelerine eğilerek halk eğiticiliği görevini yapmış, İslâmiyette muhalif durumlar varsa ma'rûfu beyan, münkerden nehy suretiyle halkın küfre ya da dalâlete düşmesini önlemiş olur. Yukarıda vâizin araştırmacı olması gerektiğinden bahsederken diğer önemli bir hususu belirtmedik. Bu ikinci husus, soruşturmadır. Bu noktada hemen kaydedelim ki soruşturmada başarılı sonuç alabilmek, vâizin şahsiyeti bakımından sadece İslâmın bir hoparlörü olabilmesi ile bağıntılıdır. Bunu şöyle de ifade edebiliriz: Vâizin bulunduğu çevre halkı ile münâsebetleri öyle olmalıdır ki her gittiği yerde bulunanlar tesrifinden memnun kalsınlar.

Söz buraya gelince metodik bir tavsiyede bulunalım: araştırma ve soruşturma yoluyla öğrendiklerinizi kaydedin; hafızanıza güvenmeyin. Sonra bunları yazılı bilgilerle karşılaştırın. Negredebilecek hâle geldikten sonra negredin.

Vaaz için olsun, yazı hayatınız için olsun fişleme usûlünü öğrenin ve uygulayın. Bunun için fiş kutuları ya da zarflar kullanabilirsiniz⁽⁵³⁾. Bittikçe arkasına yenisi ilâve edilecek uzunca kâğıtlar da olur. Ayrıca bibliyografya vb. için de olabilirse işlerinizi de bilhassa konuya göre düzenleyin. Konuları önce, yenilerini zaman zaman ilâve edebilecek şekilde, tesbit edip harf sırasına göre sıralayacaksınız⁽⁵⁴⁾. Daha sonra varsa fiş kutularınızda, yoksa zarflarınızda⁽⁵⁵⁾ harf sırasına ve konuya göre düzenleme yapınız. Konularınızı Tefsir, Hadis, Fıkıh vb. gibi umumî konuların altında da düzenleyebilirsiniz. Bu hususta kendinize kolay gelen pratik yolu tercih edin. Bu usûlün faydasına gelince saymakla bitmez. Bir kitabı elde edemezsiniz, ancak bir yerden tedarik edip hemen okuyup iade etmek zorunda kalırsınız. İşte o zaman bu fişleme itiyadı size o kitaptaki bilgileri kaybettirmez. Sizin için önemli bilgiyi ya özetler, ya aynen yazar altına yazarını, kitabın ismini kaydeder, aldığımız bilgilerin

(51) Vâiz, vaaz için yaptığı hazırlığı daha sonra yazı haline getirebilir. Yazmayı düşününce yaptığı hazırlık daha ciddi olacağından çifte fayda sağlar. Diyanet Dergisi, Diyanet Gazetesi, Hakses vb. de negredebilir.

(52) Bu şekilde Andolu'nun dinî coğrafyasının tesbitinde vaizlerinde katkısı olur.

(53) Dosya da olabilir.

(54) Böylece elinizde konuların bir listesi bulunacak. Bölümlemeyi umumî başlıklar altında (Tefsir, Hadis, Siyer, İslâm Hukuku vb.) düzenlemeniz de mümkündür.

(55) Kâğıtsa konu başlığı yazılır.

sahifelerini gösterirsiniz. Tabii o bilginin konusu ne ise ona göre fişleyeceksiniz. Sakla samanı gelir zamanı. Gerektiğinde sanki o kitap elinizin altında imiş gibi o bilgilerden faydalanırsınız⁽⁵⁶⁾. Kendinize ait kitapları okuduğunuzda içindeki bilgileri, konuları hemen hatırlarım, yeri gelince bulurum zannedersiniz, ancak insan hata ve nisyandan uzak kalamadığı için, öte yandan herkesde Gâzâlî gibi hâfıza da bulunmadığı için yukarıda tarif ettiğimiz metot sizi vakit kaybından ya da mahcubiyetten kurtarır. Zaten yazı hayatında böyle bir yol takip etmedikçe kişi başarılı ve verimli olamayacağından bu usulün o alandaki faydasından bahsetmiyoruz.

Yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız hususları tatbik edebilmek için vaizlerimizin zamanlarının insanı olmaları, fildişi kulelerde oturmamaları lâzımdır. Ticaret İslâmiyette nasıl hayırlı kesb ise manevi bir ticaret mahiyetindeki bu şerefli irşad hizmetini büyük bir titizlikle yürütmeleri, kürsüden toptancı nasihat satışlarını, câmi dışında da perakendeci sohbet lütuflarını sürdürmeleri gereken vâizlerimiz; fakir - zengin, cahil-aydın, köylü-kentli, partisiz-partili, âsî-müttakî her inançtan, her görünüşten, her seviyeden vatandaşlarımızla görüşmeli, onların meselelerini, dertlerini, isteklerini dinlemeli, durumlarını anlamalı, önüne gelen meselelerden münferit olanlarını yerinde, umumu ilgilendirenlerini kürsüde -bu şekilde önce teğhis, sonra planlı bir hazırlıkla-, karşısındaki kişileri ve nefsinı karıştırmayıp yalnız İslâmın emrini ilmi usuller çerçevesinde beyan etmek yoluyla konu edinmelidir.

Özetlersek vâiz; mesleğiyle ilgili ana konuları, yan konuları bilecek; psikoloji, pedagoji, hitabet, Türkçe⁽⁵⁷⁾ ve dil meselelerini araştırarak; ahlâk, hukuk, sosyoloji, sağlık-tıp, iktisat vb. ile ilgili bazı konuları öğrenecek; aktüel, sosyal olayları takip edecektir. Çevre meselelerine eğilecek, bulunduğu yerin tarihçesini, iktisadi, sosyal, kültürel, dinî yapısını ve problemlerini, araştırıp öğrenecek bölgesindeki kütüphane, müze, okul, endüstriyel kuruluşlar vb. ile irtibatlı olacaktır⁽⁵⁸⁾.

Kısacası vâiz, her çiçekten gerekli parçayı alıp bal yapma özelliğine sahip bir arı çalışkanlık, enerji ve kapasitesine ulaşmış olmalıdır ki herkes severek beğenerek o balı yesin⁽⁵⁹⁾.

II. Yukarıdaki maddede vâizin ana kaynakları bilmesi gerekliliği üzerinde durduk. Mesleğini icrâ, bilhassa hakkıyla icrâ edebilmesi için

(56) Bir üniversite hocasının 20 yıl önce Paris'te aldığı bir fiş-nota dayanarak şimdi bulması mümkün olmayan bir kitaptaki bilgiden istifade ettiği göz-önüne alınırsa umumi kültürü kuvvetli olması gereken vaizlerimizin böyle verimli bir usule istisna göstermeleri düşünülemez. (Eğer faydalanılacak eserdeki bilgi uzun ve kitabı elde etmek mümkün değilse, duruma göre, teksir, mikrofilm, fotokopi, zeroks gibi yollara başvurulmaktadır.)

(57) Vâizlerimiz madem konuşmalarını Türkçe yapmaktadırlar, o halde Türkçe ve dil-bilgisi kapasitelerini geliştirmek zorundadırlar. Hitabetin, hatipliğin asgari temeli budur. Edebiyat, felsefe, san'atla ilgili hatiplerin eğer meslekî formasyonları kuvvetliyse vaazları verimli olur.

(58) Bunlar önemsiz demeyin. Isparta civarındaki bir köyün dindar ahalisinin dokumacılıkta bölgelerindeki diğer köylere karşı başarısının sebebi üzerinde doktora çalışması yapılmıştır.

(59) Tabii "deli balı" sunmamak lâzımdır.

bu şarttır. Hz. Peygamber (S.A.S.); "Gerçekten, bilginler peygamberlerin vârisidirler"⁽⁶⁰⁾ buyurmaktadır. Bir diğer hadiste ulemâdan "benim vârislerim" diye bahsedilmekte, onların yeryüzünün aydınlatıcıları, peygamberlerin halife ve varisleri oldukları belirtilmektedir⁽⁶¹⁾. Allah (C.C.)'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öyle korkan⁽⁶²⁾, bazı şeyleri bilebilen⁽⁶³⁾, ibret alabilen⁽⁶⁴⁾, dolayısıyla dereceleri yükseltilen⁽⁶⁵⁾ bilginlerdir. Ancak hernekadar bilmeyenlerle eşit olmayıp⁽⁶⁶⁾ meselâ Allah'tan başka tanrı bulunmadığına şahadette Allah (C.C.) ve meleklerden sonra gelen ilim sahipleri (ulü'lilm)⁽⁶⁷⁾; bir yerde de resul⁽⁶⁸⁾ ve meleklerin⁽⁶⁹⁾ "Lâ ilme lenâ" (Bizim bilgimiz yok) demelerini göz önünde bulundurmamak, ilimde ileri gidenlerin⁽⁷⁰⁾ "hepsi Rabbimiz katındandır" şeklindeki teslimiyet ve mahviyetlerini⁽⁷¹⁾ örnek edinmek zorundadırlar. Bilgine bilmediği şey sorulabilir. Onun o zaman yapacağı şey "Allahu a'lem" demektir⁽⁷²⁾. Bilgin, unutmayacak ki dünyada en büyük bilgi alıverşi "Ben okuma bilmiyorum"⁽⁷³⁾ şeklindeki teslimiyetle başlamıştır. Şeytan, "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yaratın, onu çamurdan yarattın"⁽⁷⁴⁾ ya da "Ben, çamur olarak yarattığın kimseye secde eder miyim?"⁽⁷⁵⁾ şeklinde Allah (C.C.)'a itirazda bulunarak Hz. Âdem (A.S.)'e secde etmekten kaçınması sonucunda bu bilgiciliği ve kibri, bu filozofluğu ve faşistliği⁽⁷⁶⁾ yüzünden kâfir olmuş, kovulmuş ve la'netlenmiştir⁽⁷⁷⁾.

Her ilim sahibinin üstünde ilim sahibi bulunduğunu⁽⁷⁸⁾ hatırlatarak bilginlerin başına belâ olan kibir, ucub, enâniyet bahsini geçelim. Sadece ilâve edelim ki ilmin âfeti nisyan ve müzakereyi terketmek⁽⁷⁹⁾ olduğundan vâiz, mesleğinin icabı lisanı ile mücahede⁽⁸⁰⁾ durumunda

(60) Bkz. Buhârî, Sahih, İlim: 10; Ebû Dâvud, Sünen, İlim: 1; İbn Mâce, Sünen, Mukaddeme: 17; Dârimî, Sünen, Muk.: 32; A. b. Hanbel, Müsned, V/196. Hadisin üzerindeki mütâlaalar için bkz. İsmâil b. Muh. el-Aclûnî, el-Cerrâhî (Ö.M. 1162), Keşfu'l-Hafâ ve Muziu'l-İlbâs amme'stehere mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-nâs, Kahire 1351, II/64.

(61) Keşfu'l-Hafâ, II/65.

(62) Fâtır, 28. Hadis olarak bkz. "Bilgin, Allah'tan korkandır" (Dârimî, Mukaddeme: 17). Ayrıca bkz. "Kim ki Allah'tan korkar; o, bilgindir." (Dârimî, Muk.: 32).

(63) Ankebut: 43 (... bu misalleri... bilginlerden başkası düşünüp anlamaz.)

(64) Rûm: 22.

(65) Yûsuf: 68; Mücâdile: 11.

(66) Zümer: 9

(67) Âl-i İmrân: 18

(68) Mâide: 109.

(69) Bakara: 32

(70) İlimde râsîh, mütemekkin olanlar.

(71) Âl-i İmrân: 7

(72) Dârimî Muk.: 26 (İmam-ı A'zam 10 sorunun ancak bir kısmına cevap vermiş).

(73) Buhârî: Bed'u'l-Vahiy: 3. Tefsiri Sûre: 96-1, Ta'bir-1, Müslim, İman: 252; A. b. H., Müs., VI/233.

(74) A'raf: 112; Sâd: 76

(75) İsrâ: 61.

(76) Görülüyor ki ilk bilgiç filozof ve kendi yaratılış kökünü Hz. Âdem'den üstün görmesi sebebiyle ilk faşist şeytandır.

(77) Sâd: 74-79

(78) Yûsuf: 68

(79) Dârimî, Mukaddeme: 51

(80) A. b. Hanbel, Müsned, III/456, 460. (Mu'min, kılıcı ve lisanı ile mücahede eder.)

olması itibariyle bu âfetten masûndur. Hz. Peygamber (S.A.S.)'in "Kulumun onunla bana kulluğunu göstereceği şeylerin en sevgilisi benim için nasihattır" (81), "Din nasihattır" (82), "Ben size şüphesiz ki nasihatçıyım" (83) buyurması, cemaat-ı müslimîne nasihat onun şîârı olması (84), "Her müslümana nasihati" (85) tavsiye etmesi nâsîh-âlim (86) pozisyonundaki vâizlerimize cami içindeki ve cami dışındaki hizmetlerinde ışık tutmaktadır (87). Vâizin diğer bir pozisyonu, nâsa hayrı öğretici (muallim) (88) olmasıdır. Peygamberimiz (S.A.S.), "Ben, muallim olarak gönderildim" (89), "...beni öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi" (90) buyurarak, hayrı öğreten için her şeyin istiğfar ettiğini (91), ilim için sesini yükseltenin (92) faziletini belirterek bilginlerin öğreticilikleri dolayısıyla rüçhanîyetlerini (93) açıklıyor. Ancak şimdi zikredeceğimiz şu hadis, öğrenme ve öğretme (Taallüm-Ta'lim) konusuna daha bir açıklık getirmektedir:

"İlmi öğrenin ve nâsa öğretin, Farzları öğrenin ve nâsa öğretin, Kur'an'ı öğrenin ve nâsa öğretin." (94).

Hemen görüleceği gibi hadisin anlatımında öğretmeden önce öğrenme üzerinde durulmaktadır. Gerçekten de söz ve amelden önce ilim esastır (95). Kur'an Âyetlerinde ve hadislerde, ilimsiz (bilmeden-körükörüne) yapılan şeyler sık sık zemmedilir. Bilhassa Kur'an'la ilgili konularda ilimsiz-körükörüne söz söylemek (96), peygambere bilmeksizin muhalefet ederek hata etmek (97), ilimsiz-körükörüne fetva vermek (98) çok vebal taşır.

Bir hukukçu, hukuk nosyonu kazanmadan ya da ilgili kanunları, içtihadları, mer'i mevzuatı araştırmadan hukuki bir konuda tartışamaz, tatbikata giremez; böyle bir şey yaparsa gülünç duruma düşer. Bir vâiz

(81) A.b. Hanbel, Müsned, V/254.

(82) "Şüphesiz ki din nasihattır", "Din (ancak) nasihattır" (3 defa) gibi değişik rivayetler için bkz. Müslim, İman: 95; Tirmizî, Birr: 17; Neseî, Bey'a: 31; Dârimî, Rikak: 41, Edeb: 59; A.b. Hanbel, Müs., I/351, II/297, IV/102, 103.

(83) Buhârî, İman: 42; A.b. Hanbel, Müs., IV/257, 361, 366.

(84) Dârimî, Vesâyâ: 4; Ebû Davud, Edeb: 59; Neseî, Bey'a: 6

(85) A. b. Hanbel, Müs., IV/366; Buhârî, İman: 42; Müslim, İman: 98.

(86) A.b. H., Müs., IV/10

(87) Din nasihattır Bâbı için bkz. Dârimî, Rikak: 41. Nasihat hk. Gelen Şeyler Bâbı için Ebû Davud, Edeb: 49; Tirmizî, Birr: 17, Dârimî, Muk.: 24, 32; A.b. H., Müs., IV/80. Münafıklara nasihat hk. bkz. Buhârî, Salat: 46, Et'ime: 15.

(88) İbni Mâce, Muk: 20

(89) İbni Mâce, Muk: 17

(90) A.b. Hanbel, Müs., III/328.

(91) Dârimî, Muk: 32

(92) Buhârî, İlim: 3. (İlmi neşr için bkz. Ebû Davud, İlim: 10).

(93) Bilginlerin fazileti için bkz. İbni Mâce, Muk: 17

(94) Dârimî, Muk.: 24. Bkz. İbni Mâce, Ferâiz: 1; Tirmizî, Ferâiz: 2, Dârimî, Ferâiz: 1.

(95) Buhârî, İlim: 10.

(96) Ebû Davud, İlim: 5. Kur'an hakkında bilmek hususunda bkz. A.b. Hanbel, I/405. Ayrıca Kur'an hk. bkz. Tirmizî, Tefsiru Sûre: 1.

(97) Buhârî, İ'tisâm: 20

(98) Müslim, İlim: 13, 14, 45; Ebû Davud, İlim: 8; Tirmizî, İlim: 5; Dârimî, Muk.: 26, İbni Mâce, Muk.: 8; A.b. Hanbel, II/162, 190, 203, 365.

de öyledir. O, önce Kur'an ilimlerini çok iyi bilmek zorundadır. Zerkeşi, (Ö. 794/1393) "El-Burhân fi Ulûm'l-Kur'ân" adlı eserinde şöyle der:

"Nebî'ye nâzil olan Kitâbullah'ın fehmi, manalarının beyanı, hikmet ve hükümlerinin istihracı Tefsirle öğrenilir. Tefsire Lügat, Nahiv, Sarf, Beyan, Fıkıh Usûlü ve Kıraat ilimleri yardım eder. Aynı zamanda nüzul sebeplerini ve nâsîh-mensûhu da bilmek lâzımdır."⁽⁹⁹⁾. Zerkeşi'nin yukarıda zikrettiği nüzul sebeplerinin tefsir alanında önemli bir yeri vardır. Biliyoruz ki ilk tefsir Hz. Peygamber (S.A.S.)'in sünneti ve ilk müfessir Hz. Peygamber (S.A.S.)'dir. Hz. Peygamber (S.A.S.)'den sonra tefsir alanındaki en önemli rol sahâbeye aittir. Sahâbe, Kur'an'ı anlamada insanların en muktediridir. Sahâbenin bu imtiyâzı, nüzul sebeplerini bilmelerinden ileri gelmektedir. Çünkü onlar Kur'an

Âyetlerinin nüzûlüne sebep olan olayları müşahade etmişlerdir. Tefsirde sahâbenin en meşhurlarından biri olan A. İbn Mes'ud (R.A.) "Allah'a yemin ederim ki Kitâbda nâzil olan Âyetlerin kim için ve nerede nâzil olduklarını en iyi ben biliyorum" diyor⁽¹⁰⁰⁾. Burada İbni Mes'ud'un iyi bilirim demesi Kur'an-ı Kerim'i iyi anlayabilmek için nüzul sebebini bilmenin lüzumuna işaret içindir. Âyetlerin nüzul sebebini açıklarken sahâbelerin "bu Âyet hakkında benden daha bilgili yok"⁽¹⁰¹⁾, "dünyada benden daha iyi bu konuyu bilen yok"⁽¹⁰²⁾ demeleri de nüzul sebebini önemini ortaya koymaktadır. Nüzul sebepleri ile ilgili olarak bu nüzul sebepleriyle râbitalı olay ve durumlar hakkındaki rivayetleri toplayan kitaplar yazılmıştır. Biz el-Vâhidî (Ö. 468/1086)'nin "Esbâbu'n-Nuzûl" ve es-Suyûtî (911/1506)'nin "Lübâbu'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nuzûl" adlı eserlerini tavsiye edeceğiz. Âyetlerin nüzul, hadislerin de vürud sebepleri vardır. Vürud sebepleri ile ilgili olarak İbn Hamze el-Huseynî ed-Dimeşkî'nin "el-Beyân ve't-Ta'rif fi Esbâbi Vürûdi'l-Hadisi's-Şerif"ini salık verebiliriz⁽¹⁰³⁾

Yukarıda maddeyi başlattıkta vâizin ana kaynaklara vâkıf olması gerektiğinden bahsederken burada ana kaynakları tanıtmayı değil, bu kaynaklara vukufun önemini ve lüzumunu belirtmeyi düşünmüştük. Nisâ

(99) Ebû Abdillâh Bedruddin Muhammed İbn Abdillâh ez-Zerkeşi, El-Burhân fi Ulûm'l-Kur'ân, Mısır H. 1376 - 1378, I/13. Ö. Nasuhi Bilmen, "Tefsir Tarihi" adlı kitabında bu konuda şöyle demektir: "Kur'ân-ı Azimüşşân'ın tefsiriyle pek ziyâde ilgili bulunan bir kısım meseleler vardır ki bunlar mevzuları itibariyle birer zümreye ayrılmış, her zümre bir ilim halinde tedvin edilmiş, bunlara ait birçok kitap da te'lif olunmuştur. Bu ilimlerin başlıcaları elliye geçer." (Ank. 1955, 117). Mevzûâtü'l-Ulûm, Keşfu'z-Zunûn, Mahzenü'l-Ulûm vb. kitaplarda bu ilim çeşitleri hk. bilgi vardır. Ancak biz vâize asgari Celâleyn, rivayet ve dirayet tefsirlerinden birkaçına hâkim olmasını ve zamanla bu sayıyı artırmasını, tefsir usûlünden Zerkeşi'nin yukarıda zikrettiğimiz eseri, Suyûtî'nin "el-İtkan fi Ulûm'l-Kur'ân"ı, Zerkanî'nin "Menâhilü'l-İrfân" ını asgari tutarak Şah Veliyyullah ed-Dehlevînin Fevzu'l-Kebir'ine kadar tavsiye edeceğiz.

(100) es-Suyûtî, el-İtkan, 1/9 (Mısır 1370/1951); Muhammed Cemâluddin el-Kasımî, Mehâsinu't-Te'vil (Tefsiru'l-Kasımî), Mısır 1376/1957, I/29.

(101) Buhâri, Tefsiru Süre: 33, 8; Ebû Davud, Salât: 7.

(102) Neseî, Mevâkit: 19; A.b. Hanbelî, Müsned, IV/270, 272, 274, V/119, 120.

(103) Suyûtî'nin de bu konuda yazılmış bir eseri vardır (basılmamıştır). Vâiz, Kü-tüb-i Sitte'yi ve bilhassa şerhlerini tetebbû etmelidir. (Buhâri'nin sayısı ondan aşağı olmayan şerhi vardır). Zamanla diğer hadis kitaplarını ve bilhassa hadis usûliyle ilgili kitapları, mevzûât, tabakat kitaplarını, bilhassa Garibu'l-Hadis kitaplarını mütalâa etmelidir.

Sûresi'nin bir Âyetinde, diğer bazı Âyetlerde de belirtildiği gibi, bir şey üzerinde anlaşmazlık çıktığında Allah'a ve Rasûlüne başvurmak salık verilmektedir⁽¹⁰⁴⁾. Zâten İslâmın bir konuda hüküm verirken takip ettiği sıra daima bu şekilde başlar. Ancak Âyetlere başvurulduğunda mücmel - mufassal, muhkem-müteşâbih, nâsih-mensuh, müşkil, nüzul sebebi vb. yönler, hadislere başvurulduğunda da başta sıhhat dereceleri olmak üzere diğer kriterler gözönünde tutulmalıdır. Öte yandan Âyetler arasındaki ilişkiler, Âyetlerle hadislerin ilişkileri, hadislerin kendi aralarındaki ilişkiler, hadislerin Âyetlerle ilişkileri unutulmamalıdır. Eğer çok kısa söylememiz gerekiyorsa çok araştırıp az söylemek, az araştırıp ya da daha kötüsü sadece meallerden, tercümelerden kendisine göre bir şeyler devşirip çok söyleyerek çeşitli veballer altına girmekten yeğdir. Çünkü bu meslek, sadece Tefsir, Hadis bilgisi ile bile yürütülemez. Çok iyi Akaid-Kelâm bilmek gerekir ki kürsüye mü-min çıkılıp mü-min inilsin, halkta itikadî ihtilâf, fitne çıkmasın. Çok iyi Fıkıh ve Fıkıh Usûlü (fetva kitaplarının muhtevasına kadar) bilmek gerekir ki Âyetlerle, hadislerle konuşurken iş hüküm çıkarmaya gelince "bir vecedtü de ben buldum" kabilinden durumlar ortaya çıkmasın!

III. Vâizlik, bir yönden hitabete dayandığı için, bir isti'dat ve kabiliyet işidir. Bilgi herkese lâzımdır, fakat herkes hatip olamaz. Hz. Peygamber (S.A.S.), "Ben, nebilerin imamıyım, hatibiyim ve şefâat sâhibiyim."⁽¹⁰⁵⁾ buyurmakla bu konudaki rüçhaniyetini ifade etmektedir. Yazımızın ilk bölümünde Hz. Şuayb (A.S.)'in üstün hitabetinden söz etmiştik. Burada ilâve edelim ki mülk, hikmet ve güzel ses yanında Hz. Davud (A.S.)'a "fasle'l-hitâb" (açık, güzel konuşma (kabiliyeti) verildiği bir Âyette açıklanmaktadır⁽¹⁰⁶⁾). Hz. Mûsâ (A.S.)'nın ayakta hitâbede bulunduğunu biliyoruz⁽¹⁰⁷⁾. Peygamberimiz (S.A.S.) de minberde ayakta⁽¹⁰⁸⁾; harpde bir yay'a, minberde bir as'âya dayanarak⁽¹⁰⁹⁾ hutbe iradederdilerdi⁽¹¹⁰⁾. Deve üzerinde hitâbeleri de vardır⁽¹¹¹⁾. "Bana cevâmî'nin kelime i'tâ olundu"⁽¹¹²⁾ diyen Hz. Muhammed (S.A.S.)'in Fetih Günü Hitabesinden⁽¹¹³⁾ Veda Haccı Hitâbesine⁽¹¹⁴⁾ kadar bütün hitabelerinde bu özellik göze çarptığı gibi hem hitabelerinin, hem de mev'izalarının diğer bir özelliğinin de belâğat olduğunu anlıyoruz⁽¹¹⁵⁾. "Konuşma Sanatı" adlı kitapta şöyle bir cümle vardır: "Az kelime ile çok şey ifade etmek mümkündür, fakat bunun için kafa lâzımdır"⁽¹¹⁶⁾. Peygamberlerin

(104) Nisâ: 59.

(105) Tirmizi, Menâkıb: 1; İbni Mâce, Zühd: 37.

(106) Sâd: 20

(107) Buhâri, İlim: 44 vb.

(108) Buhâri, İstiskâ: 6, 77; Neşef, Cum'a: 32; Müslim, İstiskâ: 8 b.

(109) İbni Mâce, İkamet: 85; Ebû Davud, Salât: 223, 243. (Sonra bu asâyı bırakıyorlar.)

(110) Minber üzerinde hutbe için bkz. Buhâri, Bed'u'l-Halk: 14; Müslim, Tahrim: 6. Ayakta hutbe için bkz. Buhâri, Cum'a: 27; A.b. Hanbel, Mûs., V/87, 88. Oturarak hutbe için bkz. Müslim, Cum'a: 35, 39; Neşef, Cum'a: 18, 34.

(111) Buhâri, İlim: 39; Ebû Davud, Menâsik: 71; Tirmizi, Vesâyâ: 5 vb.

(112) Buhâri, Ta'bir: 11; A.b. Han., Mûs., III/172.

(113) Tirmizi, Tefsiru Sûre: 49, 5; Ebû Davud, Biyyât: 17, 24

(114) Tirmizi, Cihad: 28; Müslim, İmâre: 36 vb.

(115) "...beliğ bir mev'iza iradetti." Bkz. Ebû Davud, Sünnet: 5; İbni Mâce, Muk: 6

(116) Raymond d. S.L., Konuşma Sanatı: 18

fetanet sıfatı hatırlanırsa peygamberimizin "cevâmiu'l-kelim"liği daha iyi anlaşılabilir olur. Daha sonra üzerinde duracağımız gibi peygamberlerin en önemli görevleri tebliğdir. Tebliğ belâgati gerektirir. Peygamberimiz, Ebleğu'l-Enbiyâ'dır.

İlmi tebliğ⁽¹¹⁷⁾ durumundaki vâizlerimizin az-öz ve belîğ konuşabilmeleri, hatip olmaları her şeyden önce bir ilâhi vergi, bir kabiliyet-isti'dat mes'elesi ise de bunun bir kesb-iktisab⁽¹¹⁸⁾, bir bilgi, bir azim ve sebat yönü bulunduğunu unutmamak lâzımdır.

Vâizin şahsiyet yapısında hitâbet ve bilgi maddelerinden sonra amel ve ihlâs, ahlâk ve âdetlerinin, sabır, tahammül, hoggörü, vakar, itidal, firaset, temkin, azim-sebat, cehd-gayret, nüfuz-ı nazar vb. meziyetlerinin, tavır ve hareketlerinin, ses, ton, kondisyon gibi fizik unsurların büyük yeri vardır. Ayrıca ilâve edelim ki gözü tok, gönlü tok, sesi tok vâizin öğütleri kalpleri doyurur. Gerçekten ilim iki bölümdür; birincisi, yani faydalısı kalbdeki ilimdir⁽¹¹⁹⁾. Vaazın bir yerde anlamı şu hadis-i şerifde mevcuttur: "Mü'min, mü'minin aynasıdır"⁽¹²⁰⁾. Gerçek bilgin koyunun süt vermesi gibi bilgisini sunar; diğeri, kursağındakini boşaltan kuş gibi. Bu bir manevi alışveriştir. "Bilgin de, öğrenen de ecirde ortaklıklar"⁽¹²¹⁾. Öğrenenin öğretene geçebileceği⁽¹²²⁾ bu alışverişte "bilen ve öğretenin fazlı" bir başkadır⁽¹²³⁾. Ancak hemen kaydedelim ki Allah (C.C.)'tan gayri için ilim talebi⁽¹²⁴⁾ nasıl ihlâsa mugayirse ilimle dünya talebi⁽¹²⁵⁾ de öyledir. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: "Allah, ona hâlis olarak teveccüh etmedikçe ameli kabul etmez."⁽¹²⁶⁾ Sâd Sûresi'nin 83. Âyetinde "ancak ihlaslı olanlar" hariç tutulup gerisini şeytanın azdıracağı beyan buyurulmaktadır.

"Bir kimseye bilmediğini söylemek yakışmaz"⁽¹²⁷⁾, ancak söylediğini yapmamak da yakışmaz. İlim, ilimsiz amelden şüphesizki hayırlıdır"⁽¹²⁸⁾, ancak amel ilme muvafakat etmeli, muhalefet etmemelidir⁽¹²⁹⁾. Fayda veren ilim ya da ilimden fayda konusunda şu hadisler ne kadar anlamlıdır: Allah'ım, şüphesiz ben senden fayda veren ilim isterim"⁽¹³⁰⁾. "Fayda vermeyen ilimden sana sığınırım."⁽¹³¹⁾. "Fayda vermeyen ilmin

(117) İbni Mâce, Muk.: 18

(118) Bakara: 286; Müddessir: 37-38.

(119) Dârimî, Muk.: 34

(120) Ebû Davud, Edeb: 49

(121) İbni Mâce, Mukaddeme: 17

(122) "İlim talebinden daha efdal bir amel bilmiyorum" (Dârimî, Muk.: 32). İlim talebinin fazlı için bkz. Tirmizî, İlim: 2. "İlmi talep ettiği halde ölen kimse için bkz. Dârimî Muk.: 32.

(123) Buhârî, İlim: 20. İlim ve âlimin fazlı için bkz. Dârimî, Muk.: 32. İlimin fazlı için bkz. Buhârî, İlim: 1, 22.

(124) Bk. Ebû Davud, İlim: 12

(125) Bk. Tirmizî, İlim: 6; Dârimî, Muk.: 29

(126) Bk. Neseî, Cihad: 24; A.b. Han., Mûs., IV/136.

(127) Bk. Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr: 19

(128) Bk. Dârimî, Muk.: 32

(129) Bk. Dârimî, Muk.: 34

(130) Bk. İbni Mâce, İkame: 32; A.b. Han., Mûs. VI/294, 305, 318, 322

(131) Bk. Müslim, Zikr: 73; Neseî, İstîfâze: 13, 18, 21, 64 vb.

örneği, Allah yolunda infak olunmayan hazine gibidir.⁽¹³²⁾ Parağrafı, ilimle konuşup fışk işlemek⁽¹³³⁾ konusundaki töhmet ile bitirelim.

Vâizin sahip olması gerekli hususiyetlere devam edelim. Vâiz, ağırbaşlı, vakur, teminli, itidalli, ihtiyatlı, basiretli, haysiyetine düşkün ve ahlâk-ı hamîde sahibi olmalıdır. Halkımızın din adamlarına karşı öteden beri beslediği hürmet ve âlâkaya liyakatin şartı asgari buradan başlar. Sade ve temiz bir kıyafet bu manevi yönlerin aksesuarını teşkil eder. Görülüyor ki vâizin hizmeti hem lisanı kâle, hem de lisân-ı hale dayanmaktadır.

Hakkı tavsiye ederken vâizin sabırlı, tahammüllü, müsâmahalı olması gerekir⁽¹³⁴⁾. Sözüümüzü iki yönden açalım. Peygamberimizin (S.A.S.) vaaz ettiğini⁽¹³⁵⁾, nâsa hitap ederek vaaz verdiğini⁽¹³⁶⁾ biliyoruz. Ancak, vaaz ettikte tavsiyede bulunduğunu, emrettiğini de görüyoruz⁽¹³⁷⁾. Yazımızın başında vaazın bir yönünün tavsiyede bulunmak olduğunu belirtmiştik.) Vaazda emri, ma'rufu emri biraz sonra üzerinde durmak üzere bir kenarda bırakırsak, tavsiyede bulunurken vâizin sabretmesini gerektirecek çeşitli durumlarla karşılaşacağını, bazı kimselerden gelen çeşitli eziyetlere tahammül etmesi gerektiğini belirtelim. Hûd Sûresinin 115. Âyetinde "Sabret, Allah, güzel davrananların ecrini zâyi etmez" buyurur. Bir hadîs-i şerifte mü'minin nâsla muhâlata edip onların ezâlarına sabredebileceği belirtilmektedir⁽¹³⁸⁾. Aynı zamanda vâiz müsâmahakâr, hoşgörü sahibi olmalı; kırıcı, azarlayıcı soğutucu, zorba, zorlayıcı olmamalıdır. Şu Âyet-i Kerime'ler bu konuda düstur vermektedir: "Hikmetle, güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et."⁽¹³⁹⁾ "Sen öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin. Onların üzerinde zorlayıcı değilsin."⁽¹⁴⁰⁾ "Dinde zorlama yoktur."⁽¹⁴¹⁾ Vâiz kendi şahsını ilgilendiren olaylarda ve Hakka, hakikata da'vet ederken karşılaştıklarına aldırma-yabilmelidir. Diğer bir deyişle sinir sistemi kuvvetli olmalıdır. Asabi, fevri hareketler bu mesleğe gitmez. Nisâ Sûre'sinin 63. Âyetinde şöyle buyurulmaktadır: Allah onların kalblerinde olanı biliyor. Onlara aldırma, onlara öğüt ver ve onların içlerine tesir edecek güzel söz söyle." Nefse hâkimiyet, enâniyetten feragat, teenni bu vazifenin eski deyimle lâzım-ı gayri müfâriktir. Hz. Ali (R.A.)'nin bir kâfirin tam başını kesecek iken tükürmesi üzerine onu bırakması ve niçin bıraktığını sorması dolayısıyla ona verdiği cevabında Allah yolunda bu işi yapacakken tükürünce nefsinin galeyana geldiğini, nefsi için bu işi yapıp ihlâsı bozulduğundan katil durumuna düşmesi için onu bıraktığını belirtmesi, öte yandan o adamın da bu davranış karşılığında Müslüman olması ibret alarak bir örnek olaydır.

(Devamı gelecek sayıda)

(132) Bk. A.b. Han, Mûs., II/499.

(133) Bk. Buhâri, Muk.: 29. Bir de Âyet meali verelim: "Ey mü'minler, niçin yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz. Yapmayacağınız şeyi söylemek Allah yanında en sevilmeyen bir şeydir." (Bk. Sa: 2-3)

(134) Bk. Asr: 3

(135) Bk. Buhâri, Zekât: 44, Tefsiru Sûre: 24; Müslim, İdeyn: 4 vb.

(136) Bk. Tirmizî, İman: 6

(137) Bk. Buhâri, İdeyn: 6

(138) İbni Mâce, Fiten: 23; A.b. Han., Mûs., II/43, V/365

(139) Nahl: 125

(140) Gâşiye: 21-22

(141) Bakara: 256